

DOI 10.31909/26168774.2021-(52)-19
УДК 356.32(477.74)

**ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РЕСУРСІВ БЕССАРАБІЇ
НА ВІЙСЬКОВІ ПОТРЕБИ У 1916 р.**

**USE OF AGRICULTURAL RESOURCES OF BESSARABIA
FOR MILITARY NEEDS IN 1916**

Іван Татарінов

кандидат історичних наук, доцент

E-mail: tatarinoffivanevgen@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6345-7409

Ізмаїльський державний

гуманітарний університет, Україна

Ivan Tatarynov

PhD of Historical Science, Associate Professor

E-mail: tatarinoffivanevgen@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6345-7409

Izmail State University of Humanities, Ukraine

ABSTRACT

Providing servicemen with food during hostilities is an extremely important factor in maintaining a high morale and combat capability of army units. In the Russian Empire, during the First World War, the task of providing food and forage for the country and the front was entrusted to the Main Directorate of Land Management and Agriculture (since 1916 – the Ministry of Agriculture). A large role in this process was played by the agrarian regions of the empire, in particular the Bessarabian province. There were representatives of the Ministry of Agriculture for the purchase of grain for the army.

The purpose of the article is to study the specific steps of the commissariat, as well as the military and civil authorities of the Bessarabian province, to provide the Russian army with food at the initial stage of the war. To create a more reliable picture, the author involved a number of previously unpublished sources of the State Archives of the Odessa region and the municipal institution «Izmail Archive», as well as the National Archives of the Republic of Moldova.

It is proved that in 1916 Bessarabia was assigned a significant role in supplying the army with food and fodder. The military and civil administrations used all means to ensure that the troops had a good supply of food. The military and civil administrations used all means to ensure that the troops had a good supply of food. However, the imperfection of the transport system was often on the way to this. After Romania entered the war, Bessarabia was given the function of providing the new front with food. This hit hard on the state of agriculture in the region, a sharp rise in prices began, and the shortage of food products became noticeable.

Key words: *Bessarabian province, quartermaster office, Odessa military district, food, fodder, purchase, requisition.*

Після Великого відступу російської армії влітку-восени 1915 р. ситуація на фронті та всередині країни була дуже напруженою. В цих умовах країні конче необхідним був великий військовий успіх з поверненням втрачених територій Галичини, Польщі та Литви. Командування, збройні сили та вся країна активно готувалися до нової кампанії 1916 р. Були проведені додаткові набори в армію (Татарінов, 2017: 104-105), яку необхідно було годувати та забезпечувати всім необхідним. В основному це завдання покладалося на землеробські регіони країни, особливо прифронтової смуги, одним з яких була Бессарабська губернія.

Дана стаття є логічним продовженням наших попередніх досліджень, присвячених аналізу внеску Бессарабії у вирішення продовольчого постачання російської армії в 1914-1915 рр. (Татарінов, 2020: 58-69).

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 52

На сьогоднішній день в історіографії практично немає досліджень, які б напряду стосувались піднятої нами теми. Серед українських дослідників побічно проблеми продовольчого забезпечення та стану сільського господарства в Бессарабії торкаються в своїх публікаціях Л. Циганенко (Циганенко, 2015), В. Дроздов (Дроздов, 2016). Аспекти пов'язані з тематикою нашої статті зустрічаються і в зарубіжних роботах, зокрема у М. Оськіна (Оськин. Бессарабия, 2014), (Оськин. Бессарабский тыл, 2014).

Метою статті є розгляд використання сільськогосподарських ресурсів Бессарабії на військові потреби у 1916 р. Для цього, автором залучено цілу низку раніше не опублікованих джерел Державного архіву Одеської області, комунальної установи «Ізмаїльський архів», а також Національного архіву Республіки Молдова.

Вже восени 1915 р. у Бессарабській губернії було проведено масштабну закупівлю продовольства для потреб армії. Особлива нарада царського уряду з продовольчого постачання армії в квітні 1916 р. (всі дати подані за новим стилем) визнавала, що «Бессарабія перебуває на особливому становищі в країні. Вона значною мірою обслуговує продовольчі та фуражні потреби армії» (История Молдавской ССР, 1965: 604).

Всі припаси переправлялися до провіантських складів в Одесі. Наприклад, у січні 1916 р. з Одеси у війська було відправлено 409 676 пудів сіна, 26 000 пудів соломи, 100 368 пудів живої худоби та 69 744 пудів сала (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 2: 23).

Слабкою ланкою постачання армії в 1916 р., втім як і всієї війни, були величезні транспортні проблеми. Зокрема, через нерозторопність армійських чиновників і збої в залізничному сполученні, зібрана в Бессарабії худоба простоювала тижнями на станціях, страждаючи від холодів і голоду, значна її кількість гинула, так і не послуживши джерелом прожитку солдатів (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 3: 38). Як результат, м'яса для фронту не вистачало. На початку 1917 р. Уповноважений, що відповідав за заготівлю худоби, сіна та сала в Бессарабській губернії В. Коссович повідомляв, що Бессарабія постачає на фронт велику рогату худобу виключно в живому вигляді (перегоном), а свиней – у вигляді консервів (Оськин. Бессарабский тыл, 2014: 103).

Значна частина худоби, що доправлялася до діючої армії, гинула від нестачі фуражу. Наприклад, 2 лютого 1916 р. головний начальник постачання армій Південно-Західного фронту генерал О. Маврин, через недостатню кількість сіна, підвезеного з внутрішніх районів імперії, а також вичерпання місцевих запасів, наказав годувати худобу соломою та сурогатом. Обмежена кількість сіна заощаджувалася для коней кавалерійських підрозділів (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 2: 38).

Обов'язкову постанову, в якій заборонялося вивезення сіна, соломи, вівса, ячменю та іншого зерна, борошна, крупи, худоби, а також м'яса і сала з прифронтових губерній (в тому числі Бессарабської) була 3 лютого 1916 р. видана генералом О. Мавриним. Перевезення цих продуктів дозволялося лише між губерніями та повітами. Щоправда, цей наказ не поширювався на заготівлю та вивезення продуктів уповноваженими Міністерства землеробства, Київського та Одеського окружних інтендантств. За порушення даної постанови винному загрозували 3 місяці в'язниці або 3 000 руб. штрафу (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 2: 95).

Для збільшення заготівлі худоби 16 січня 1916 р. було підвищено закупівельні ціни. Тварина вагою 20 пудів купувалася по 4,25 руб. за пуд, 21 пуд – по 4,35 руб., 22 пуди – по 4,4 руб., 23 пуди – по 4,45 руб., 24 пуди – по 4,5 руб., 25 пудів – по 4,55 руб., 26 пудів – по 4,6 руб., 27 пудів – по 4,7 руб., 28-29 пудів – по 4,8 руб., 30-31 пуд – по 5 руб., 32 пуда – по 5,1 руб. (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 3: 16).

Нарада з приводу організації постачання армії худобою відбулася 7 лютого 1916 р. в Одесі. Підсумовуючи всі дані про наявну худобу та її поточну заготівлю, члени наради з'ясували, що в Херсоно-Бессарабському управлінні землеробства щодня заготовлювалося до 700 голів худоби. Через 2 місяці очікувалося зібрати 43 297 тварин (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 2: 25, 26). Однак, Головний начальник постачання все одно був вкрай стурбований

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 52.**

браком худоби. Тому 9 лютого 1916 р. він наголошував на необхідності розширити її закупівлю через земства. Кількість закупленого сіна та соломи також визнавалася вкрай недостатньою (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 2: 10).

Поповнення запасів армії худобою цього разу відбувалось і за рахунок роздрібної закупівлі. В зв'язку з цим ціни знову були підвищені: бики вагою 12-13 пудів закуповувалися по 3,5 руб. та корови – по 3,2 руб. за пуд, 14-15 пудів відповідно по 4 та 3,8 руб., 16-17 пудів – по 4,3 і 4,1 руб., 18-19 пудів – по 4,5 і 4,2 руб., 20-21 пуд – по 4,6 і 4,3 руб., 22-24 пуди – по 5,1 і 4,5 руб., 25-29 пудів – по 5,6 і 4,7 руб., 30 пудів і більше – по 5,8 і 4,9 руб. (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 2: 28).

В жовтні 1916 р. в селах Бессарабії розпочалася закупівля свиней для потреб армії за ціною 10-13 руб. за пуд живої ваги (КУІА. Ф. 778. Оп. 1. Спр. 164: 10). Також проводилася закупівля овець для потреб армії по ціні 8 руб. за пуд (КУІА. Ф. 780. Оп. 1. Спр. 48: 16).

Кожен господар, що мав худобу, придатну для реквізиції, був зобов'язаний доставити її на збірні пункти. Щоб ніхто не міг ухилитися, сільські старости повинні були скласти списки жителів, котрі мали худобу, причому придатними оголошувалися всі тварини, крім дійних корів і телят (КУІА. Ф. 780. Оп. 1. Спр. 48: 13).

Збільшення обсягів реквізиції худоби викликало невдоволення серед селянства. В квітні 1916 р. мешканці сіл Кішкарени, Йзвори, Фалешти, Ришкани Бельцького повіту масово ухилилися від реквізиції худоби для потреб армії. Після проведення розслідування навіть помічник начальника Бессарабського губернського жандармського управління Бельцького повіту визнавав, що в селян часто випрягали з плуга останню пару волів, тоді як у поміщиків тисячні гурти худоби залишаються недоторканими (НАРМ. Ф. 297. Оп. 1. Спр. 395: 37).

Після завершення заготівель для армії, 1 квітня 1916 р. головний начальник постачання армій Південно-Західного фронту дозволив усім землевласникам проводити закупівлю худоби для потреб свого господарства. Дозвіл можна було отримати в уповноважених Міністерства землеробства та повітових земських управах. Однак, потрібно було залишити розписку, що куплені тварини потрібні для сільськогосподарських цілей та не будуть вивезені за межі губернії (КУІА. Ф. 780. Оп. 1. Спр. 48: 63).

Завдання щодо збільшення заготівлі соломи та сіна було покладено на губернській адміністрації Одеського військового округу. 3 березня 1916 р. Бессарабський губернатор повідомив повітових справників, що за наказом начальника Штабу Верховного головнокомандування визнано необхідним вжити термінових заходів для збільшення запасів сіна на фронті та засіяти з цією метою якомога більшу площу. Перед посівом виділялося для закупівлі насіння 10 руб. на десятину землі, а також 25 руб. в разі висівання сіна на нових місцях або парових полях. Перед покосом усім постачальникам обіцяли видати ще по 25 руб. за десятину. Сіно закуповувалося військовим відомством за ціною 1 руб. за пуд на місцях прийому (залізничні станції, збірні пункти) (КУІА. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 524: 32).

Відділ заготівлі продовольства і фуражу для діючої армії Міністерства землеробства 29 липня 1916 р. доручив скупити по Одеському військовому округу підготовлене сіно. Загалом для фронту слід було зібрати 5 млн. пудів сіна та 2 млн. пудів соломи. Причому закупівля проводилась за цінами, що були нижче обіцяних. Сіно скуповували не по 1 руб., а по 70 коп. за пуд, а солону – по 35 коп. за пуд (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 2: 78).

Однак, коли заготівля сіна для армії завершилася, Міністерство землеробства 25 вересня 1916 р. встановило вищі тверді ціни. У Бессарабії за кондиційне сіно та ярову солону врожаю 1916 р. давали 80 коп. за пуд (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 3: 10). Тобто

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 52

влада умисно знижувала ціни на період заготівель для армії, а коли дозволялася скупка продуктів і фуражу приватним особам – ціни знову піднімались.

Заготовлений фураж, як і худоба, зазвичай потрапляли до війська з великими запізненнями. 26 жовтня 1916 р. Одеське окружне інтендантство повідомляло командування про причини, через які це відбувалося. Серед них: затримка і несвоєчасна подача потрібної кількості вагонів; відсутність робочих; брак дроту та пресів для фасування соломи і сіна; необхідність задоволення потреб військ, що базувалися в окрузі (ДАОО. Ф. 893. Оп. 1. Спр. 3: 81).

Протягом війни, незважаючи на встановлення твердих цін на продукти харчування, вони поступово зростали. Нерідко селяни притримували своє зерно, щоб потім вигідніше його продати. Щоб цього уникнути, влада йшла на певні хитрощі. 1 червня 1916 р. населенню повідомлялося: «У випадку встановлення нових твердих цін на хліб майбутнього врожаю, якщо вони будуть вище існуючих, старі запаси, котрі залишилися не проданими, будуть скуповуватися уповноваженим Міністерства землеробства за твердими цінами минулого року». У випадку відмови, оголошувалася реквізиція за ціною, меншою на 15 % (КУІА. Ф. 780. Оп. 1. Спр. 48: 38).

Головний начальник Одеського військового округу влітку 1916 р. у зв'язку з заготівлями для армії жорстко обмежив торгівлю продовольством в окремих губерніях, зокрема Бессарабській (КУІА. Ф. 778. Оп. 1. Спр. 164: 41).

Бессарабське губернське земство, що виступало контрагентом Міністерства землеробства, з 1 серпня 1916 р. по 1 серпня 1917 р. для потреб армії придбало 30 млн. пудів зерна, понад 200 тис. голів великої та близько 270 тис. дрібної худоби. Державні закупівлі зерна в Бессарабії в зазначений період перевищили аналогічні операції п'яти разом узятих губерній: Курської, Орловської, Пензенської, Оренбурзької та Рязанської (Афтенюк. 1964: 61).

Зі вступом Румунії у війну, в серпні 1916 р., на Бессарабську губернію було покладено завдання забезпечення продовольством російських військ, що знаходилися на румунській території, а згодом і всього Румунського фронту. В зв'язку з цим істотно зросло значення Бессарабії в системі продовольчого та фуражного постачання армії. Крім уповноваженого Міністерства землеробства по закупівлям хліба для армії К. Мімі, з'явився окружний уповноважений по заготівлі хліба для армії в Одеському військовому окрузі. На цю посаду було призначено члена Державної Ради, великого землевласника Херсонської губернії, гофмейстера С. Гербеля. Для оперативної роботи ним було створено спеціальну організацію. Саме на неї було покладено доставку продовольства в Румунію російським арміям як по суші, так і по воді. З цією метою начальником постачань Південно-Західного фронту Е. Ельснером було передано кінний транспорт і залізницю С. Гербелю. Командувач Дунайської армії В. Сахаров 16 листопада 1916 р. повідомляв у ставку, що постачання припасів у магазини та склади Галаца, Ізмаїла і Рені йшло незадовільно. Також він просив забезпечувати його армію не через Південно-Західний фронт, якому вона підпорядковувалася, а через Одеський військовий округ. Тобто постачання армії В. Сахарова мало тепер йти зусиллями С. Гербеля (Оськин. Бессарабия. 2014: 26-30).

Лише в Бессарабській губернії з вересня 1916 р. по 25 лютого 1917 р. для потреб армії уповноваженими було закуплено: вівса – 5 млн. пудів, жита – 2 млн. пудів, ячменю – 12,5 млн. пудів, пшениці – 7 млн. пудів. Такі масові заготівлі ставили на межу продовольчої кризи весь Бессарабський регіон.

В цей час у Бессарабії, як і по всій країні, спостерігався занепад сільського господарства. Війна набула надзвичайних масштабів і потребувала крайньої напруги сил. Всю увагу було зосереджено на безпосередньому обслуговуванні армії. Турбота про «глибокий тил», очевидно, відійшла на другий план (История Молдавской ССР, 1984: 142).

Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Історичні науки. Випуск 52.

В кінці 1916 р. в Російській імперії з ініціативи громадських організацій відбулися наради при економічному відділі Всеросійського земського союзу та при надзвичайних загальних зборах членів Всеросійської сільськогосподарської палати. На них одноставно визнавалася невідкладність організації надзвичайних заходів щодо допомоги сільському господарству. Вимагалось прирівняти сільськогосподарську діяльність до робіт на державну оборону.

Основними причинами, що викликали кризу в сільськогосподарському виробництві Бессарабії, були: значне зменшення робочої сили, а також брак «живого» та «мертвого» інвентарю, матеріалів сільськогосподарського вжитку.

Уже з першого року війни сільське господарство Бессарабії в зв'язку з мобілізаціями стало відчувати брак робочої сили. Нові набори, залучення значної частини місцевого населення до окопних та інших робіт, відсутність можливості користуватися працею прийшлих робітників, яких губернія в довоєнний час щорічно отримувала до 80 тис., вкрай загостили робоче питання в Бессарабії (История Молдавии, 1961: 435-436).

Відтік робочої сили та масові реквізиції призвели до різкого скорочення посівних площ і валового збору зерна. У 1917 р. посівні площі скоротилися в порівнянні з довоєнним 1913 р. на 450 тис. десятин. Середня врожайність зернових культур за чотири передвоєнні роки становила 154,9 млн. пудів, а за чотири воєнні роки – 128,9 млн. пудів. Знизилася кількість товарної продукції, яка у воєнні роки становила в середньому 67,6 млн. пудів на рік, проти 89,5 млн. пудів у 1910 – 1913 рр. (Афтенюк, 1964: 60).

У Бельцькому повіті площа озимих посівів в 1916 р. скоротилася на 47 тис. десятин, у порівнянні з 1915 р. Причини полягали в наступному: тривала посуха, призов багатьох селян на військову службу, залучення тих, хто залишився до позиційних й військово-дорожніх робіт та використання їх для перевезення військ і дров для міського населення. У Кишинівському повіті посівні площі озимих культур у цей рік скоротилися наполовину. Волосні правління повіту в жовтні 1916 р. повідомляли про вкрай повільний збір врожаю (НАРМ. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 5508: 274).

Різно скоротилося й поголів'я худоби. Якщо за Всеросійським сільськогосподарським переписом 1916 р. у шести повітах губернії (Кишинівському, Бендерському, Оргеєвському, Бельцькому, Ізмаїльському та Акерманському) загальна кількість худоби становила 3 272 462 голови, то у 1918 р. – лише 2 554 615 голів, тобто скоротилася майже на одну чверть (22 %) (Афтенюк, 1964: 61).

Від початку війни Бессарабська губернія була одним з основних постачальників продовольства військам Південно-Західного фронту, тому командування розуміло, наскільки важливим є ведення свого господарства селянами. В зв'язку з цим 2 серпня 1916 р. армійське керівництво навіть звільнило населення губернії від позиційних робіт на період збору врожаю (КУІА. Ф. 778. Оп. 1. Спр. 164: 77). Однак такі кроки було сезонними та не могли кардинально вирішити проблему нестачі робочих. У зв'язку з цим М. Воронович 29 жовтня 1916 р. наказав провести збір даних про площу засіяних озимих та нестачу робочих рук з метою підготовки клопотання про повне звільнення населення Бессарабії від окопних робіт воєнного часу (КУІА. Ф. 778. Оп. 1. Спр. 164: 1).

У зв'язку з новими мобілізаціями в армію, регіони, котрі вирощували найбільше зерна, в першу чергу отримували нові робочі руки – військовополонених. Так, у телеграмі від 30 червня 1916 р. міністр землеробства О. Наумов звертався до начальника Генштабу М. Алексєєву звертався з проханням щодо полонених: 25 тис. – Херсонську губернію, 15 тис. – Таврійську, 7 тис. – Саратовську, по 10 тис. – Катеринославську, Київську, Бессарабську, Полтавську, Харківську губернії і Донську область, «оскільки врожай в південних губерніях передбачається значний» (Оськин. Бессарабский тыл, 2014: 103).

Через постійні реквізиції худоби та коней на потреби армії, в Бессарабії не вистачало так званого «живого» інвентарю. Наприклад, у кінці 1916 р. бессарабський губернатор, щоб зберегти коней для весняних польових робіт, клопотав про звільнення

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 52

худоби від реквізиції на підзвітній йому території. 15 січня 1917 р. це прохання за розпорядженням Головного управління Генштабу було задоволено – постачання та реквізиція коней в повітах Бессарабської губернії скасовувалася до особливого розпорядження (НАРМ. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 5508: 52).

Під час війни в зв'язку з загальною розрухою в промисловості, а також роботою вцілілих підприємств на військові потреби, виробництво сільськогосподарських машин та інвентарю різко впало. Ціни на них до 1916 р., в порівнянні з довоєнним рівнем, зросли в 4 рази.

Таким чином, аналіз архівних джерел і розгляд використання сільськогосподарських ресурсів Бессарабії дозволяє стверджувати, що після катастрофи 1915 р. і впродовж 1916 р. прифронтовим губерніям Російської імперії відводилася значна роль у постачанні армії. Військова та цивільна адміністрації докладали усіх зусиль, для того, щоб війська мали добре постачання продовольством і фуражем. Проте, виконання цього завдання ускладнювалося проблемами із транспортом. Після вступу Румунії у війну, Бессарабія повинна була забезпечувати продовольством новий фронт. Це спричинило занепад сільського господарства регіону, різке зростання цін, брак продовольчих товарів.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Афтенюк С. Я. Революционное движение в 1917 году и установление Советской власти в Молдавии. Кишинев, 1964. 632 с.

Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). Ф. 893. Уповноважений Міністерства землеробства по заготівлі продовольства та фуражу для діючої армії (1915 – 1916 рр.). Оп. 1. Спр. 2. Циркуляри та інструкції Міністерства землеробства та переписка уповноваженого Міністерства землеробства про заготівлю продовольства та фуражу для діючої армії – начальника Херсоно-Бессарабського управління землеробства та державного майна про заготівлю та поставку продовольства та фуражу для армії. 21 листопада 1915 – 31 грудня 1916 рр. 97 арк.

ДАОО. Ф. 893. Уповноважений Міністерства землеробства по заготівлі продовольства та фуражу для діючої армії (1915 – 1916 рр.). Оп. 1. Спр. 3. Циркуляри та інструкції про порядок заготівлі продовольства та фуражу. Журнал засідання ревізорів та представників уповноваженого Міністерства землеробства по закупівлям продовольства та фуражу для армії. Газета «Відомості Одеського градоначальства» № 211 від 7 жовтня 1916 року. 27 квітня 1916 – 9 березня 1917 рр. 24 арк.

Дроздов В. В. Дефіцит споживчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Історичні науки. Вип. 34. 2016. С. 60-65.

История Молдавской ССР. Т. 1: С древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции. (1965) Ред. кол. Л.В. Черепнин (отв. ред.) и др. Кишинев. 876 с.

История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней (1984). Ред. кол.: В.И. Царанов (отв. ред.) и др.; АН МССР, Ин-т Истории им. акад. АН МССР Я.С. Гросула. Кишинев. 552 с.

История Молдавии: Документы и материалы. Т. 5: Крестьянское движение в Молдавии эпохи империализма. (1961). Сост.: Ю.Г. Иванов и др.; Под ред.: Я.Г. Гросула (отв. Ред.) и др. Кишинев. 599 с.

Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі – КУІА). Ф. 4. Вилковська посадська управа, пос. Вилкове Ізмаїльського повіту Бессарабської губернії (1879 – 1918 рр.). Оп. 1. Спр. 524. Переписка з Бессарабським комітетом по піклуванню про сиріт,

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 52.**

з Ізмаїльським неодмінним земським комітетом про забезпечення сиріт нижніх військових чинів, про заборону видачі продовольчої допомоги сім'ям призовників, що втекли з поля бою. Окладний лист земських зборів та відомість про прибутки та витрати посаду. 28 жовтня 1915 – 19 грудня 1916 рр., 321 арк.

КУІА. Ф. 778. Ейгенхеймське сільське управління, с. Ейгенхейм Акерманського повіту Бессарабської області; з 28 жовтня 1873 р. Бессарабської губернії (1872 – 1918 рр.). Оп. 1. Спр. 164. Накази та розпорядження Ейгенхеймського волосного правління про реквізицію возів і коней, заготівлі продовольства для потреб армії, залучення працездатного населення на військові роботи тощо. 13 лютого 1916 – 3 січня 1917 рр., 122 арк.

КУІА. Ф. 780. Бургуджийське сільське управління с. Бургуджи Акерманського повіту Бессарабської області, з 28 жовтня 1878 р. Бессарабської губернії (1896 – 1918 рр.). Оп. 1. Спр. 48. Циркуляри та розпорядження Бессарабського губернатора, Акерманської повітової управи про ревізію рогатої худоби, парокінних возів, молочних продуктів, яєць для потреб армії, про встановлення нових твердих цін на хліб та муку за 1916 рік. 15 грудня 1915 – 21 червня 1916 р., 68 арк.

Національний архів Республіки Молдова (НАРМ). Ф. 9. Бессарабське губернське по земським та міським справам присутствіє (1888 – 1920 рр.). Оп. 1. Спр. 5508. Телеграми-накази та розпорядження Бессарабського губернського по військовим справам присутствія. 30 грудня 1916 – 4 травня 1917 рр., 400 арк.

НАРМ. Ф. 297. Бессарабське губернське жандармське управління (1835 – 1918 рр.). Оп. 1. Спр. 395. Донесення помічників начальника жандармського управління про настрої населення губернії. 31 січня 1916 – 11 січня 1917 рр., 87 арк.

Оськин М. В. Бессарабия и Румынский фронт зимой 1916/1917 г. : деятельность организации гофмейстера С.Н. Гербеля. *Русин.* №3(37). 2014. С. 22-38.

Оськин М.В. Бессарабский тыл Румынского фронта зимой 1916/1917 г. : проблемы снабжения и продовольствия. *Revista de Istorie a Moldovei.* 2014. Nr. 3 (99). С. 100-119.

Татаринов І.Є. Мобілізації та призовні кампанії в роки Першої світової війни (за матеріалами Бессарабської губернії). *Перша світова війна і революції: вектори соціокультурних трансформацій : Колективна монографія.* Київ. 2017. С. 93-110.

Татаринов І.Є. Внесок Бессарабії в забезпеченні російської армії продовольством на початковому етапі Першої світової війни. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Історичні науки.* Вип. 50. 2020. С. 58-69.

Циганенко Л.Ф. Загострення кризи в сільському господарстві Бессарабії під час Першої світової війни. *Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: V Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (28 серпня 2015 р.).* Дніпропетровськ, 2015. С. 56-59.

REFERENCES

Aftenyuk, S.Ya. (1964). *Revolutsionnoe dvizhenie v 1917 godu i ustanovlenie Sovetskoy vlasti v Moldavii* [Revolutionary movement in 1917 and the establishment of Soviet power in Moldova]. Kishinev. 632 p.[in Russian].

Derzhavnyi arkhiv Odeskoï oblasti (DAOO). F. 893. Upravnovazheni Ministerstva

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 52

zemlerobstva po zahotivli prodovolstva ta furazhu dlia diiuchoi armii [Authorized by the Ministry of Agriculture to procure food and fodder for the active army] (1915 – 1916 rr.). Op. 1. Spr. 2. Tsyrukuliary ta instruktsii Ministerstva zemlerobstva ta perepyska upovnovazhenoho Ministerstva zemlerobstva pro zahotivliu prodovolstva ta furazhu dlia diiuchoi armii – nachalnyka Khersono-Bessarabskoho upravlinnia zemlerobstva ta derzhavnoho maina pro zahotivliu ta postavku prodovolstva ta furazhu dlia armii [Circulars and instructions of the Ministry of Agriculture and correspondence of the authorized Ministry of Agriculture on procurement of food and fodder for the active army - the head of the Kherson-Bessarabian Department of Agriculture and State Property on procurement and supply of food and fodder for the army]. 21 lystopada 1915 – 31 hrudnia 1916 rr. 97 ark.

DAOO. F. 893. Upovnovazhenyi Ministerstva zemlerobstva po zahotivli prodovolstva ta furazhu dlia diiuchoi armii [Authorized by the Ministry of Agriculture to procure food and fodder for the active army] (1915 – 1916 rr.). Op. 1. Spr. 3. Tsyrukuliary ta instruktsii pro poriadok zahotivli prodovolstva ta furazhu. Zhurnal zasidannia revizoriv ta predstavnykiv upovnovazhenoho Ministerstva zemlerobstva po zakupivliam prodovolstva ta furazhu dlia armii. Hazeta «Vidomosti Odeskoho hradonachalstva» № 211 vid 7 zhovtnia 1916 roku [Circulars and instructions on the order of procurement of food and fodder. Journal of the meeting of auditors and representatives of the authorized Ministry of Agriculture for the procurement of food and fodder for the army. Newspaper «Vedomosti Odesskogo goranochaldstva» № 211 of October 7, 1916]. 27 kvitnia 1916 – 9 bereznia 1917 rr. 24 ark.

Droz dov, V. V. (2016). Defitsyt spozhyvchykh tovariv u mistakh Pivdennoi Bessarabii v roky Pershoi svitovoi viiny [Deficit of consumer goods in the cities of Southern Bessarabia during the First World War]. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. Istorychni nauky [Scientific Bulletin of Izmil State University for the Humanities. Historical sciences]. Vyp. 34. P. 60-65. [in Ukrainian].

Cherepnin, L.V.(Ed.) i dr. (1965). Istoryia Moldavskoy SSR. T. 1: S drevneyshih vremen do Velikoy Oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii [History of the Moldavian SSR. Volume 1: From Ancient Times to the Great October Socialist Revolution]. 876 p.[in Russian].

Tsaranov, V.I. (Ed.), AN MSSR, In-t Istorii im. akad. AN MSSR Ya.S. Grosula. (1984). Istoryia Moldavskoy SSR s drevneyshikh vremen do nashikh dney [History of the Moldavian SSR from ancient times to the present day]. Kishinev. 552 p. [in Russian].

Grosul, Ya.G.(Ed.), Ivanov, Yu.G. i dr. (1961). Istoryia Moldavii: Dokumenty i materialy. T. 5: Krestyanskoe dvizhenie v Moldavii epohi imperializma [History of Moldova: Documents and materials. Vol. 5: Peasant movement in Moldova in the era of imperialism]. Kishinev. 599 p.[in Russian].

Komunalna ustanova «Izmailskiy arkhiv» (dali KUIA). F. 4. Vylkovs'ka posads'ka uprava, pos. Vylkove Izmayil's'koho povitu Bessarabs'koyi huberniyi [Vilkovo City Council, pos. Vilkove, Izmil County, Bessarabian Province](1879 – 1918 rr.). Op. 1. Spr. 524. Perepyska z Bessarabs'kym komitetom po pikluvannyu pro syrit, z Izmayil's'kym neodminnym zems'kym komitetom pro zabezpechennya syrit nyzhnikh viys'kovykh chyniv, pro zaboronu vydachi prodovol'choyi dopomohy sim'yam pryzovnykiv, shcho vtekly z polya boyu. Okladnyy lyst zems'kykh zboriv ta vidomist' pro prybutky ta vytraty posadu [Correspondence with the Bessarabian Committee for the Care of Orphans, with the Izmil Indispensable Zemstvo Committee for Providing Orphans of Lower Military Ranks, and on the Prohibition of Food Aid to the Families of Conscripts Who Flee the Battlefield. Salary letter of the zemstvo meeting and a statement of income and expenses of the position]. 28 zhovtnya 1915 – 19 hrudnya 1916 rr.,

321 ark.

KUIA. F. 778. Eyhenkheym's'ke sil's'ke upravlinnya, s. Eyhenkheym Akermans'koho povitu Bessarabs'koyi oblasti; z 28 zhovtnya 1873 r. Bessarabs'koyi huberniyi [Eigenheim village administration, p. Eigenheim, Ackerman County, Bessarabia Region; from October 28, 1873 in the Bessarabian province] (1872 – 1918 rr.). Op. 1. Spr. 164. Nakazy ta rozporyadzhennya Eyhenkheym's'koho volosnoho pravlinnya pro rekvizytsiyu voziv i koney, zahotivli prodovol'stva dlya potreb armiyi, zaluchennya pratsezdatnoho naseleennya na viys'kovi roboty toshcho [Orders and directives of the Eigenheim Parish Board on the requisitioning of carts and horses, procurement of food for the needs of the army, the involvement of the working population in military work, etc.]. 13 lyutoho 1916 – 3 sichnya 1917 rr., 122 ark.

KUIA. F. 780. Burhudzhyiske silske upravlinnia s. Burhudzhy Akermanskoho povitu Bessarabskoi oblasti, z 28 zhovtnia 1878 r. Bessarabskoi hubernii [Burgudzhyske village administration with. Burgundy, Ackerman County, Bessarabian Region, October 28, 1878, Bessarabian Province] (1896 – 1918 rr.). Op. 1. Spr. 48. Tsyrukulyary ta rozporyadzhennya Bessarabs'koho hubernatora, Akermans'koyi povitovoyi upravly pro reviziyu rohatoyi khudoby, parokinnykh voziv, molochnykh produktiv, yayets' dlya potreb armiyi, pro vstanovlennya novykh tverdykh tsin na khlib ta muku za 1916 rik [Circulars and orders of the Governor of Bessarabia, Akerman County Council on the audit of cattle, parochial carts, dairy products, eggs for the army, on the establishment of new fixed prices for bread and flour in 1916]. 15 hrudnya 1915 – 21 chervnya 1916 r., 68 ark.

Natsionalnyi arkhiv Respubliki Moldova (NARM). F. 9. Bessarabske hubernske po zemskym ta miskym spravam prysutstviie [Bessarabian provincial on zemstvo and city affairs is present] (1888 – 1920 rr.). Op. 1. Spr. 5508. Telehramy-nakazy ta rozporyadzhennya Bessarabs'koho huberns'koho po viys'kovym spravam prysutstviya [Telegrams-orders and orders of the Bessarabian provincial presence on military affairs]. 30 hrudnya 1916 – 4 travnya 1917 rr., 400 ark.

NARM. F. 297. Bessarabs'ke huberns'ke zhandarms'ke upravlinnya [Bessarabian Provincial Gendarmerie] (1835 – 1918 rr.). Op. 1. Spr. 395. Donesennya pomichnykiv nachal'nyka zhandarms'koho upravlinnya pro nastroyi naseleennya huberniyi [Report of the assistants to the chief of the gendarmerie department on the mood of the population of the province]. 31 sichnya 1916 – 11 sichnya 1917 rr., 87 ark.

Os'kin, M. V. (2014). Bessarabiya i Rumynskiy front zimoy 1916/1917 g. : deyatelnost' organizatsii gofmeystera S.N. Gerbelya [Bessarabia and the Romanian Front in the winter of 1916/1917: the activities of the organization of the chamberlain S.N. Gerbel]. *Rusin* [Rusin]. №3(37). P. 22-38. [in Russian].

Os'kin, M. V. (2014). Bessarabskiy tyl Rumynskogo fronta zimoy 1916/1917 g. : problemy snabzheniya i prodovol'stviya [Bessarabian rear of the Romanian front in the winter of 1916/1917: supply and food problems]. *Revista de Istorie a Moldovei* [Journal of the History of Moldova]. 2014. Nr. 3 (99). P. 100-119. [in Russian].

Tatarynov, I.Ye. (2017). Mobilizatsiyi ta pryzovni kampaniyi v roky Pershoyi svitovoyi viyny (za materialamy Bessarabs'koyi huberniyi) [Mobilizations and conscription campaigns during the First World War (based on materials from the Bessarabian province)]. *Persha svitova viyna i revolyutsiyi: vektory sotsiokul'turnykh transformatsiy : Kolektyvna monohrafiya* [The First World War and the Revolution: Vectors of Sociocultural Transformations: A Collective Monograph]. Kyiv. S. 93-110. [in Ukrainian].

Tatarynov, I.Ye. (2020). Vnesok Bessarabiyyi v zabezpechenni rosiys'koyi armiyi

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 52

prodovol'stvom na pochatkovomu etapi Pershoyi svitovoyi viyny [Bessarabia's contribution to providing the Russian army with food at the initial stage of the First World War]. *Naukovyy visnyk Izmayil's'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu : zbirnyk naukovykh prats'. Istorychni nauky*[Scientific Bulletin of Izmil State University for the Humanities: a collection of scientific papers. Historical sciences]. Vyp. 50. S. 58-69.[in Ukrainian].

Tsyhanenko, L.F. (2015). Zahostrennia kryzy v silskomu hospodarstvi Bessarabii pid chas Pershoi svitovoi viiny [Exacerbation of the crisis in agriculture in Bessarabia during the First World War]. *Aktualni problemy sotsialno-humanitarnykh nauk: V Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu* [Current issues of social sciences and humanities: V All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation]. Dnipropetrovsk. P. 56-59. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Забезпечення військовослужбовців продовольством в період бойових дій є надзвичайно важливим чинником підтримки високого бойового духу та боєздатності армійських підрозділів. В Російській імперії, під час Першої світової війни, завдання продовольчого та фуражного забезпечення країни та фронту було покладене на Головне управління землеустрою та землеробства (з 1916 р. – Міністерство землеробства). Велику роль в цьому процесі відігравали аграрні регіони імперії, зокрема Бессарабська губернія. Тут діяли уповноважені Міністерства землеробства по закупівлям хліба для армії.

Метою статті є дослідження конкретних кроків інтендантства, а також військової та цивільної влади Бессарабської губернії по забезпеченню продовольством російської армії на початковому етапі війни. Для створення більш достовірної картини, автором залучено цілу низку раніше не опублікованих джерел Державного архіву Одеської області та комунальної установи «Ізмаїльський архів», а також Національного архіву Республіки Молдова.

Доведено, що в 1916 р. Бессарабії, відводилась значна роль у постачанні армії продовольством та фуражем. Військова та цивільна адміністрації вживали всіх засобів, аби війська мали добре постачання продовольством. Військова та цивільна адміністрації вживали всіх засобів, аби війська мали добре постачання продовольством. Однак найчастіше на перешкоді до цього ставала недосконалість транспортної системи. Після вступу до війни Румунії на Бессарабії лягла функція забезпечення нового фронту продовольством. Це сильно вдарило по стану сільського господарства регіону, почалось різке зростання цін, став відчутним брак продовольчих товарів.

Ключові слова: Бессарабська губернія, інтендантство, Одеський військовий округ, продовольство, фураж, закупівля, реквізиція.